

Sienų tapyba Perlojos bažnyčioje

Dalia Vasiliūnienė

*Kultūros, filosofijos ir meno institutas,
Saltoniškių g. 58,
LT-08105, Vilnius*

Tarpininkaujant Lietuvos bendrovei „Statyba“ žinomas Vilniaus dailininkas Jurgis Hopenas kartu su savo mokiniais *sgraffito* ir *al secco* technika 1943 m. sukūrė sienų tapybą Perlojos bažnyčioje. Straipsnyje trumpai aptariamos jos kūrimo aplinkybės, technika ir stilius. Plačiau tekste panagrinėta iš atskirų kompozicijų sudaryta, tačiau bendrą Dievo meilės ir žmonijos Išganymo idėją išreiškianti ikonografinė programa, papildyta patriotiniais lietuviybės elementais.

Raktažodžiai: Perloja, bažnyčių dailė, sienų tapyba, Jurgis Hopenas, akinė bendrovė „Statyba“, ikonografija, Dievo malonė, Išganymas, patriotinė dailė

Perlojos miestelio pavadinimas, aptinkamas jau XIV a. istoriniuose šaltiniuose, dabar dažniausiai minimas XX a. I pusės Lietuvos nepriklausomybės kovų istorijos kontekste. 1918 m. įkurta „Perlojos Respublika“ bei vėlesni pasienyje tarp Lietuvos ir Lenkijos atsidūrusios vietovės gyventojų žygiai dėl nepriklausomybės XX a. turėjo didelę reikšmę formuojantis miestelio įvaizdžiui. Paprastai teigiama, kad pirmąją katalikų bažnyčią Perlojoje pastatydino dar Vytautas Didysis¹. Dabartinė 1930 m. konsekruota mūrinė vienabokštė bažnyčia, suprojektuota vėluojančiu, bet Lietuvoje vis dar madingu vadinamuoju neoromaniniu stiliumi, yra lotyniško kryžiaus plano, vienanavė, su dviem greta presbiterijos įrengtomis šoninėmis koplyčiomis.

Ji tarp kitų į viduramžių stilistiką orientuotų XX a. pradžioje ar tarpukariu statytų bažnyčių išsiskiria išpūdingu vidaus dekoru – Jurgio Hopeno bei jo vadovaujamos Vilniaus dailininkų grupės karo metais sukurta sienų tapyba, kuri įtraukta į valstybės saugomų dailės paminklų sąrašą (DV 3391). Kultūros paminklų enciklopedijoje Perlojos bažnyčios sienų tapybą paminėjo ir įvertino Saulius Mikėnas, tačiau kol kas lietuvių dailėtyroje didesnis dėmesys į ją nebuvo atkreiptas².

Straipsnyje norėčiau trumpai aptarti šį savo apimtimi ir menine kokybe išsidėmėtiną XX a. vidurio bažnytinės dailės kūrinių. Išsiaiškinti, kas nulėmė, kad atodytų kūrybai nepalankiais karo metais žinomas Vilniaus dailininkas kartu su bendraautoriais įgyvendino tokį stambų bažnytinį užsakymą provincijoje? Kuo Perlojos bažnyčios sienų tapyba yra savita, lyginant ją su Lietuvoje vyraujančiomis XX a. bažnytinio interjerų dekoru tendencijomis?

Dėl sudėtingų istorinių-politinių aplinkybių iki pat paskutiniojo XX a. dešimtmečio mūsų historiografijoje vyravo gana prieštaringas tarpukario Vilniaus

kultūrinio gyvenimo vertinimas. Gal todėl Jurgio Hopeno (Jerzy Hoppen, 1891–1969) kūryba Lietuvoje liko nenagrinėta. Kaune gimusio, tačiau lenkakalbio dailininko veikla ilgai nedomino XX a. Lietuvos dailė tyrinėjusių menotyrininkų. J. Hopeno pavardės nerasime apžvalginio pobūdžio XX a. Lietuvos dailės istorijos veikaluose³. Dažniau jis minimas kaip žinomų Vilniaus ar jo apylinkių istorinių pastatų (Arki-katedros koplyčių, Universiteto bibliotekos, Trakų pilies, ir kt.) sieninės tapybos autorius, tyrėjas ar restauratorius⁴. J. Hopeno darbai populiarinant ir fotografuojant senąją LDK dailę Lietuvoje plačiau pristatyti 1994 m. „Menotyros“ žurnale paskelbtame Varšuvos Nacionalinio muziejaus mokslinės bendradarbės Małgorzatos Płater-Zyberk straipsnyje⁵. Lenkų dailėtyrininkai J. Hopeno asmenybe susidomėjo anksčiau⁶. Paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais jo kūryba ir pedagoginė, paminklosauginė veikla ne kartą aptarta Torunės (ten dailininkas praleido paskutinius dvidešimt savo gyvenimo metų) kultūrinuose leidiniuose. Jis dažnai minėtas tapukario Vilniaus kultūrinį gyvenimą aptariančiuose straipsniuose⁷. Lenkų historiografijoje žinomi ir jo autoriai sienų tapybos darbai Lietuvoje bei Lenkijoje. Lentvario bažnyčiai skirtoje Małgorzatos Maksymiuk knygoje atskirai nagrinėtas 1942–1943 m. J. Hopeno sukurta bažnyčios interjero tapybinis dekoras, kuris lygintas su 1943 m. atlikta Perlojos bažnyčios sienų tapyba⁸.

Kaune gimęs ir augęs J. Hopenas 1913 m. studijavo Krokuvos dailės akademijoje. Įvertinus visą jo kūrybinį palikimą, galima tarti, kad šie Krokovoje praleisti vieneri metai, pažintys su tenykščiais menininkais ir kultūros žmonėmis turėjo didžiulę reikšmę dailininko kūrybos principų formavimuisi. Prasi-dėjus Pirmajam pasauliniam karui J. Hopenui teko

nutraukti studijas – jis buvo mobilizuotas ir atsidūrė Rusijoje. Atmesdamas rusiškojo akademizmo principus, jis nestojo į Peterburgo dailės akademiją, tačiau nuosekliai studijavo, kopijavo senųjų Europos meistrų darbus Ermitaže. 1921 m. J. Hopenas grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Vilniuje. Čia universitete mokėsi dailės, kartu dėstydamas Vilniaus piešimo mokykloje. 1931 m. tapo Vilniaus universiteto grafikos katedros dėstytoju, vėliau – docentu, dirbo Vilniaus dailės muziejuje⁹. J. Hopenas nuolat dalyvavo Vilniaus meniniame ir kultūriniame gyvenime, yra laikomas XX a. 3-iojo dešimtmečio Vilniaus grafikos mokyklos lyderiu, vienu pirmųjų senosios Vilniaus krašto dailės tyrinėtoju, aktyviu propaguotoju ir restauratoriumi. Visos savo kūrybinės veiklos *credo* bene tiksliausiai apibūdino pats J. Hopenas: „Mano pašaukimas buvo pažadinti žmonėse meilę dailės kūriniams, jų grožio pažinimą ir pagarbą jau sukurtiems vertingiems darbams. Todėl tad myliu senovės paminklus ir geriausių dirbtuvių meną. Meno propagavimas, pastangos prilygti jau atliktiems kūriniams, pažinti juos ir suprasti; matyt, mano, kaip pedagogo, o ne kuriančiojo menininko vaidmuo buvo svarbesnis“¹⁰. Domėjimasis senąja daile, idėmus jos studijavimas, idėjų, stilistinių ar net technologinių principų panaudojimas – labai svarbus, išskirtinis J. Hopeno kūrybos bruožas, akivaizdžiai pastebimas ir tapyboje, ir grafikoje.

Sovietų valdžiai okupavus Lietuvą, imtasi perorganizuoti Vilniaus universitetą. Dailės fakulteto pagrindu 1940 m. įsteigta Vilniaus dailės mokykla, vėliau – Dailės akademija. Karo metu joje vis dar dėstęs J. Hopenas, kaip ir keletas kitų, buvo atleistas 1942 m.¹¹. Be pagrindinės tarnybos likusio dėstytojo padėtis buvo gana sudėtinga. Ieškodamas darbo J. Hopenas susisiekė su stambia Kauno komercine firma „Statyba“, turėjusia filialus Vilniuje, Panevėžyje ir Šiauliuose. Joje dirbo ir J. Hopeno mokiniai: Leonardas Torvirtas, Ona Rudokaitė-Torvirtienė, Ignotas Bagdonavičius, Edvardas Sinkevičius, Leonardas Januškevičius. Ši įmonė tuo metu vykdė statybos darbus Lentvario vielos ir vinių fabrike, ir, kaip rašo M. Maksymiuk, galbūt Lentvario bažnyčios statybai vadovavusio architekto Stepono Narembskio (S. Narębski) dėka nelegaliai, slepiantis nuo vokiečių valdžios, gavo užsakymą atlikti Lentvario bažnyčios baigiamuosius dekoru darbus¹². Meninei darbų vykdymo programai vadovavo J. Hopenas. Šioje bažnyčioje 1942–1943 m. jis kartu su minėtais dailininkais sgrafito, enkaustikos ir freskos technikomis sukūrė sudėtingos ikonografinės programos sienų tapybą. Projekto apimtis iki galo nebuvo įgyvendinta, nes pritrūko tam lėšų, be to, 1943 m. dailininkai gavo pasiūlymą palankesnėmis sąlygomis dirbti Perlojoje¹³.

Matyt, karo metais Perlojos parapijoje susiklostė panaši padėtis kaip ir Lentvaryje, kai vis dar ne-

baigtos bažnyčios administratorius, pasinaudojęs dėl indėlių nuvertėjimo dosnesnėmis parapijiečių aukomis ir galimybe pigiai nusamdyti Vilniuje be darbo likusius dailininkus, sumanė šventovę papuošti aukšto meninio lygio tapyba¹⁴. Perlojos parapijoje, atrodo, tuo klausimu vyko diskusijos. Bažnyčios archyve yra užrašytas nežinomo autoriaus prisiminimų fragmentas apie bažnyčios dekoravimo darbus: „Kun. Vincas Andrulevičius 1943 metais susitarė su menų profesoriumi iš vokiečių uždaryto Vilniaus Universiteto ir tas, savo kolegų padedamas, bažnyčią išdekoravo. Buvo kilęs triukšmas. Tikintieji nesutarė. Vieni norėjo grindų, kiti altorių, treči lomkų ir t. t. Kunigas paklausė Elenos Pigagaitės-Česnulevičienės ir gerai padarė“¹⁵.

Perlojos bažnyčios klebonas kun. V. Andrulevičius 1943 m. rugpjūčio 8 d. sudarė sutartį su akcinės bendrovės „Statyba“ Vilniaus skyriaus vadovu inž. Broniumi Galiniu¹⁶. Joje rašoma, kad bendrovė „apsiima atlikti Perlojos parapijos bažnyčioje dažymo darbus „fresco secco“ polichromijoje už atlyginimą, numatytą šios sutarties §2, pagal pridėtą projektą, paruoštą dail. prof. Hoppen Jurgio ir patvirtintą Perlojos parapijos klebono“. Sutartyje buvo numatyta bendrovei sumokėti 10.400 RM, taip pat skirti statybinių medžiagų. Tapybai reikalingomis medžiagomis turėjo pasirūpinti patys autoriai. Sutartyje taip pat buvo įrašytas klebono reikalavimas, kad darbus atliktų šie dailininkai: „1. Brigadierius, techn. atsakingas dail. Torvirt Leonardas, 2. Menininkė Ona Torvirtienė, 3. Menininkas Ignas Bagdonavičius, 4. Menininkas Edvardas Sinkevičius, 5. Menininkas Leonardas Januškevičius“¹⁷. Ten pat buvo numatyta visus darbus baigti iki 1943 m. gruodžio 1 d.

Tokios didelės apimties kūriniui nurodytas terminas buvo gana trumpas. Sprendžiant iš sutarties teksto, projektas jau buvo parengtas ir jo realizacija pradėta nedelsiant. Bažnyčios archyve saugomos „Perlojos bažnyčios kasos knygos“ įrašuose atsispindi intensyviai vykdomų darbų eiga. Dar rugpjūčio mėnesį bendrovės darbų vykdytojui Grunt-Mejeriui buvo sumokėta 700 RM „rankpinigių“, Sinkevičiui Edvardui – 300 RM už jau atliekamus „bažnytinės dekoracijos darbus“¹⁸.

Nors sutartyje J. Hopenas įrašytas tik kaip projekto autorius, jam mokėtų pinigų sumas liudijantys įrašai leidžia teigti, kad jis buvo ir pagrindinis projekto atlikėjas. Tą patvirtina Perlojos bažnyčios tapyboje esančios signatūros¹⁹ ir šoninėje priebažnyčio patalpoje, virš praėjimo, ant mūro sienos rudais dažais įrašytas tekstas: „DIDESNEI DIEVO GARBEI IR SIELŲ IŠGANYMUI, JO EKSCLENCIJAI KAIŠIADORIŲ VYSKUPIJOS VYSKUPUI / TEOFILIUI MATULIONIUI LEIDUS, PERLOJOS BAŽNYČIOS ADMINISTRATORIAUS KUN. VINCENTO / ANDRULEVIČIAUS RŪPESČIU

SU BAŽNYTINIO KOMITETO VYRŲ: ANTANO CIŪNIO, JONO SVIRSKO / RAULO BAUBLIO, ZIGMANTO BAUBLIO, ZIGMANTO STANKAUSKO, MYKOLO BUČINSKO, VINCEN TO MAR- / ČINSKO IR KITŲ GERŲ VYRŲ PAGALBA, SU PARAPIJIEČIŲ PARAMA, KAIMYNINIŲ PARAPIJŲ PAGELBĖJIMU, ŠI BAŽNYČIA IŠDEKORUOTA 1943 MET. LAIKOTARPYJE NUO ŠVENČ. PAN. MARIJOS ĖMIMO Į DANGŲ ŠVENTĖS LIGI / ŠVENČ. PAN. MARIJOS NEKALTO PRASIDĖJIMO ŠVENTĖS. / DEKORACIJĄ ATLIKO DAILĖSMENO PROF. JURGIS HOPPEN'AS SU PENKIŲ SAVO MOKINIŲ PAGALBA. / DARBĄ GLOBOJO AG STATYBA AB/ VILNIAUS SKYRIUS / JO DIR. DIPL. INŽ. B. GALINIS.²⁰

Šiame tekste įrašyta, kad dekoruojant Perlojos bažnyčią daug padėjo ir patys parapijiečiai. Apie parapijos pagalbą dailininkams karo metų nepritekliaus sąlygomis byloja ir bažnyčios dokumentuose esanti informacija: „Dažų gavo pirkti tik keliems paveikslams lubose. Sienas ir lubas dažė namuose virtais dažais. Pats profesorius Jurgis Hopenas mergaitėms nurodė rinkti laukines gėles, berniukams lupti nuo malkų žieves, moterims nešti iš pieninės pieną (kad nebūtų riebalų) ir virė“²¹. Šiuo atveju J. Hopenas pasinaudojo savo žiniomis apie senųjų meistrų tapybos technologiją, pats gamindamas pirktinių dažų pakaitalą, susidedantį iš augalinės kilmės pigmentų ir, matyt, kaitinimo būdu iš neriebaus pieno gauto kazeino. Kita vertus, gali būti, kad pienas buvo naudotas kaip fiksuojanti medžiaga²². Neatmestina prielaida, kad tapybinių medžiagų trūkumas J. Hopeną vertė keisti ar kiek koreguoti projekte numatytą technologiją. Sutartyje paminėta tik *al secco* – tapybos ant sauso tinko – technika. Neaišku, ar J. Hopenas panaudojo gerai jam žinomą sgrafito techniką dėl vėliau paaiškėjusio dažų trūkumo, ar visgi ji buvo projekte numatyta, o vien sutartyje nepaminėta²³.

Sprendžiant iš parapijos atsiskaitymo su dailininkais, pagrindiniai dekoravimo darbai vyko rudenį²⁴. Rugsėjo ir spalio mėnesiais už darbą J. Hopenui per kelis kartus sumokėta 10.100 RM, L. Torvirtui – 2.000 RM. Jau tuomet bendrovei ir dailininkams buvo sumokėta didesnė, nei sutartyje numatyta, pinigų suma. Tačiau darbai dar nebuvo baigti, ir jų sąmata toliau augo. Lapkričio mėnesį J. Hopenui sumokėta dar 3.500 RM, L. Torvirtui – 1000 RM. Už papildomus smulkius patarnavimus L. Januškevičius ir E. Sinkėvičius gavo po 100 RM²⁵. Matyt, jau užbaigus sienų tapybą, bendrovės „Statyba“ direktoriui B. Galiniui įteikta 7.400 RM ir „asmeninių dovanų duota 3 kg grybų“. Gruodžio mėnesį J. Hopenas „už bažnyčios dekoracijas“ gavo dar 500 RM, L. Torvirtas – 2000 RM. Gruodžio 4 d. „meistrams suruoštos bažnyčios dekoracijos išleistuvės kainavo 300 RM“²⁶.

Perlojos parapija J. Hopenui ir jo pagalbininkams 1943 m. rugpjūčio – gruodžio mėnesiais sumokėjo 27.700 RM – taigi gerokai daugiau nei dvigubai viršijo sutartyje numatytą sumą. Užsakymas buvo atliktas laiku – paskutiniai pinigai sumokėti gruodžio mėnesio pradžioje²⁷.

Tapyba beveik ištiesai dengia vidines bažnyčios sienas. Sgrafito technika panaudota ornamentais dekoruojant sienas, triumfo arką (glefę), vargonų choro parapetą. Dažais ant sauso tinko nutapytos visos kitos figūrinės-ornamentinės kompozicijos presbiterijoje, prieangio skliautuose ir vargonų chore. Sienų tapybą sudaro šešios pagrindinės kompozicijų grupės, išdėstytos presbiterijoje, triumfo arkoje, transepto ir navos skliautuose, vargonų chore ir prieangyje, kurias jungia ornamentinis dekoras. Tapyba perteikia gerai apgalvotą, karo metu ypatingą prasmę įgyjančią ikonografinę programą, skelbiančią Dievo meilės ir žmonijos Išganymo idėją, papildytą patriotiniais lietuviybės elementais.

Jau bažnyčios prieangyje, atgailą ir nusižeminimą simbolizuojančioje bažnyčios pastato dalyje, primenamasis krikščionio pašaukimas priimti mylinčiojo Dievo dovaną, duodamą nepaisant žmogaus nuodėmingumo. Tik įėjus, virš durų yra užrašas: „ČIA ĮĖJĘS PASIDARYK / VIS GERESNIS-Ė“. Pamaldumui tikintįjį nuteikia ir du įrašai virš šoninių durų: „VISI MANO REIKALAI / PASILIKITE NUO MANĖS, / KOLEI AŠ PAGARBINSIU VIEŠPATĮ DIEVĄ“ ir „ATVERK, VIEŠPATIE, MŪSŲ BURNAS, IDANT GARBINTUMĖM / TAVO ŠVENTĄJĮ VARDĄ“. Abipus pagrindinio įėjimo rusvais dažais nutapytos dvi monochrominės kompozicijos: „Sūnaus palaidūno sugrįžimas“ ir „Vakarienė fariziejaus Simono namuose“. Abiejose pavaizduoti nusižeminę, atgailaujantys, todėl malonę pelnę nusižėjęliai – sūnus paklydėlis bei ties Jėzaus kojomis parklupusi šv. Marija Magdaliėtė. Prieangio tapyboje deklaruojama, kad Dievo meilė skirta ne tik teisiesiems, bet visų pirma – nusižėjęliams.

Čia pat, po vargonų choru, ant lubų apskritime nutapyti griaučiai su dalgiu – mirties simbolis, kuris įėjusiajam primena gyvenimo šioje žemėje laikinumą: „ATMINK, KAD MIRSI“ (1 pav.). Bendra simbolio kompozicija su dviem išskleistais drakono ar šikšnosparnio sparnais turi netiesioginio panašumo į karinę nacistinės Vokietijos simboliką. Gal panašumas atsitiktinis, tačiau aliuzija į karo metų aktualijas išvelgiama ir Lentvario bažnyčioje²⁸.

Pagrindinės navos skliautuose esančios keturios kompozicijos nuosekliai pasakoja apie Dievo valią išganyti visus žmones – apie Dievo sūnaus įsikūnijimą kaip Išganymo istorijos branduolį. „Istorinis Kristus realizavo dialogo su Dievu galimybę, o jo gyvenimo misterijos per amžius tapo malonės versmėmis“²⁹.

1. Lubų po vargonų choro balkonu tapybos detalė. 1943. Perlojos bažnyčia. *KPC DPIA*, A. Petrašiūno nuotrauka, 2001

2. Navos skliauto tapyba. Kompozicija „Atsimainymas“. 1943. Perlojos bažnyčia. *KPC DPIA*, A. Petrašiūno nuotrauka, 2001

Virš vargonų choro esančiame skliaute nutapyta pirmoji Kristaus gyvenimo sceną iliustruojanti kompozicija – „Jėzaus gimimas“. Joje pavaizduotas ant šieno gulįs, laiminimo gestu pakėlęs rankutę Kūdikėlis, abipus jo – Švč. Mergelė Marija ir šv. Juozapas. Fone – tvartelio siluetas, danguje švyti žvaigždė. Aštuonkampę paveikslą formą supa plati, vešli, geltonų atspalvių dažais tapyta akanto riesčių juosta, šonuose įterptos eucharistinių augalų – javų ir vynuogių – puokštės³⁰. Abipus kompozicijos skliauto galuose yra du įrašai iš šv. Mato evangelijos: „ATEIKITE PAS MANE VISI, / KURIE VARGSTATE / IR ESATE APSUNKINTI / IR AŠ JUS ATGAIVINSIU. / MATO 11, 28“ ir „PAGIRTAS / KURS ATEINA VIEŠPATIES VARDU / MATO 23, 39“. Šiais Jėzaus pamokslų žodžiais akcentuojamas Išganytojo atėjimas ir išreikštas kvietimas priimti Dievo siųstą Išganytoją. Jo gimimą simbolizuoja žemiau, skliauto liunetėse, nutapytos žydrai pilkšvais akanto lapų vainikais apsuptos išminčių dovanos (aukso skrynelė ir indai su mira bei aliejais), kitoje pusėje – geltona šešiakampė Dovydo žvaigždė. Toks pats bendras skliauto dekoruotavimo principas – figūrinė kompozicija ornamentiniame rėme ir ją papildantys Evangelijos žodžiai su simboliais – kartojasi ir kituose bažnyčios skliautuose.

Antrojo skliauto kompozicija vaizduoja Jėzaus Atsimainymą – įvykį ant Taboro kalno, kai Jėzus atmainė savo prigimtį, apsupdamas ją spindinčiu dieviškumu (2 pav.). Buvo išgirstas Dievo balsas, pripažinęs Jėzų mylimu Sūnumi. Trys jo mokiniai regėjo spindintį Jėzų, o greta – pranašus Mozę ir Eliją. Šiuo regėjimu buvo patvirtintas Senojo Testamento ryšys su krikščionių tikėjimu į Jėzų, kaip lauktąjį Mesiją. Ryšį su Senuoju Testamentu simbolizuoja ir liunetėse nutapyti simboliai: Mozės atributas – varinis žaltys bei Nojaus išsigelbėjimo ženklas – balandis su alyvos šakele snape. Abu šie simboliai reiškia

ir žmonijos susitaikymą su Dievu, kartu yra jo atleidžiančios meilės išraiška. Centrinę skliauto kompoziciją, kaip ir prieš tai aptartąją, papildo įrašai: „ŠITAS MANO / MYLIMASIS SŪNUS, / KURĮ AŠ SAU LABAI PAMĖGAU: / JO KLAUSYKITE. / MATO 17, 5“ ir „MYLĖSI VIEŠPATĮ SAVO DIEVĄ, VISA SAVO ŠIRDIMI, / VISA SAVO SIELA / IR VISA SAVO MINTIMI. / MYLĖSI SAVO ARTIMĄ, KAIP PATS SAVE. / MATO 22, 37, 39“. Pirmasis įrašas perteikia vizijos metu išgirstus Dievo žodžius. Antrajame įrašė – du pagrindiniai Dievo priesakai, kuriais Jėzus patvirtino senąjį įstatymą mylėti Dievą, susiedamas jį su įsakymu mylėti savo artimą³¹. Šiame skliaute akcentuojama abipusė meilė – atleidžianti Dievo meilė žmonijai ir žmogaus meilė Dievui bei savo artimui.

Trečiajame skliaute pavaizduotas kulminacinis Dievo meilės momentas – permaldaujamoji Išganytojo auka. Skliauto centre – Nukryžiuotasis, abipus jo sklendžia du taures laikantys angelai (3 pav.). Šonuose įrašyti Paskutinės Vakarienes metu Jėzaus ištarti žodžiai apie būsimąją auką, jos prasmę ir Eucharistijos įsteigimą: „NES TAI YRA MANO KRAUJAS / NAUJOSIOS SANDOROS, / KURS BUS IŠLIETAS / UŽ DAUGELĮ / NUODĖMĖMS ATLEISTI. / MATO 26, 28“. Kitame įrašė deklaruojamas Jėzaus pažadas suteikti amžinąjį gyvenimą priimančioms auką ir dalyvaujantiems Eucharistijoje. „KAS VALGO MANO KŪNĄ, / IR GERIA MANO KRAUJĄ, / TAS PASILIEKA MANYJE / IR AŠ JAME. / JONO 6, 57“. Liunetėse įkomponuoti Kristaus aukos ir mišių simboliai: javų pėdas su vynuogienojais bei kryžius su kieliku ir liepsnojančia širdimi. Šiame skliaute skelbiama mintis, kad „Dievas yra meilė ir iš meilės skelbia Naująją Sandorą Jėzaus kraujyje“, nes Jėzaus aukos dėka buvo sudaryta Naujoji Sandora tarp Dievo ir žmonijos³².

Išganytojo pažado išsipildymas atskleistas transepo skliauto tapyboje – kompozicijoje „Švč. Mergelės

3. Navos skliauto tapyba. Kompozicija „Nukryžiuotasis“. 1943. Perlojos bažnyčia. KPC DPIA, A. Petrašiūno nuotrauka, 2001

4. Transepto skliauto ir presbiterijos arkos tapyba. 1943. Perlojos bažnyčia. KPC, A. Petrašiūno nuotrauka, 2001

Marijos Vainikavimas“ (4 pav.). Marija ne tik buvo Išganytojo motina ir dalyvavo žmonijos atpirkime. Švč. Mergelė buvo išaukštinta dėl jai suteiktos ypatingos Dievo malonės: po mirties savo žemiškuoju kūnu paimta į dangų ir vainikuota. Apskritos formos kom-

poziciją rėmina augalinis laurų ir akanto lapų ornamentas su šešiasparnėmis apokaliptinėmis būtybėmis – evangelistų simboliais iš keturių pusių. Su rėmu jungiasi keturi *tondo*, vaizduojantys pačius evangelistus. Skliauto liunetėse, apskritos formos rėmuose, nutapyti šv. Petras su raktais ir šv. Paulius su kardu. Apaštalai ir evangelistai šiame skliaute, matyt, pavaizduoti kaip „gerosios žinios“ ir Kristaus mokslo skelbėjai.

Greta esančių koplyčių skliautuose nutapytos Jėzaus (Laiškų pusėje) ir Marijos (Evangelijos pusėje) hierogramos. Prie vešliomis žydinčių lelijų šakomis ir žvagždėmis apsuptos, karališka karūna vainikuotos Marijos hierogramos įrašyti Švč. Mergelės Marijos litanijos žodžiai: „TAVO APGYNIMAN / PUOLAME, / ŠVENTOJI / DIEVO GIMDYTOJA, / MŪSŲ MALDŲ / NEATMESK / MŪSŲ REIKALUOSE.“ ir „MELSKIS UŽ MUS, / ŠVENTOJI / DIEVO GIMDYTOJA, / KAD TAPTUME / VERTI / KRISTAUS ŽADĖJIMŲ.“ Jėzaus vardą ženklų supa erškėčių bei rožių vainikai, apačioje pavaizduota liepsnojanti širdis. Greta įrašyti Švč. Jėzaus Širdies litanijos žodžiai: „JĖZAUS ŠIRDIE, / TAVYJE VILTĮ / TURINČIŲJŲ IŠGANYME, / PASIGAILĖK / MŪSŲ.“ ir „JĖZAU ROMISIS / IR NUOLANKIAŠIRDI / PADARYK / MŪSŲ ŠIRDĮ / PANAŠIĄ / Į SAVO ŠIRDĮ.“ Koplyčių skliautuose išreikšti tikinčiųjų maldavimai ir viltys pelnyti amžinąją Dievo malonę. Šių dviejų litanių tekstai bažnyčios skliautuose – XX a. išvirtinusių naujos pamaldumo tradicijos ženklas³³.

Su Išganytojo idėja susijusi simbolika panaudota ir sgrafito technika dekoruojant navos sienas po langais. Apskrituose vainikuose ir girliadose čia nutapyti keturi simboliai: aukos – aukojamas avinėlis, kančios – plaktukas su replėmis bei erškėčių vainikas su vinimis ir Prisikėlimo simbolis – du prie kapo besimeldžiantys angelai.

Presbiterijos arka – svarbus vizualus ir prasminis visos sienų tapybos akcentas. Jos glefes puoštas J. Hopenui būdingu sgrafitiniu neorenesansiniu akanto „bangų“ ornamentu. Pačiame viršuje pavaizduotas Prisikėlimo vėliavėlę laiką Dievo Avinėlis su žaizda kakle, iš kurios į taurę teka kraujas³⁴. Šis Atpirkimo aukos ir Kristaus pergalės prieš mirtį simbolis papildoma ir sustiprina tiesiai virš jo, priekinėje arkos sienoje, nutapyto graikiško kryžiaus semantiką. Abipus pavaizduoti septyni aukso fakelai, matyt, simbolizuojantys Apokalipsėje minėtas Septynias bažnyčias: „septyni žibintuvai – tai septynios bažnyčios“ (Apr 1, 20). Šonuose nutapyti Išganytoją šlovinantys šeši angelai (5 pav.). Rankose jie laiko kaspiną, ant kurio įrašyti Luko evangelijos žodžiai, išreiškiantys Betliejuje Kaldėdų naktį susirinkusių angelų padėką už žmonijai atsiųstą Išganytoją: „GARBĖ DIEVUI AUKŠTYBĖSE, / IR ŽEMĖJE RAMYBĖ GEROS VALIOS ŽMONĖMS“ (Lk, 1, 13,14).

5. Presbiterijos arkos tapybos fragmentas. 1943. Perlojos bažnyčia. *KPC DPIA*, A. Petrašiūno nuotrauka, 2001

6. Presbiterijos sienų tapyba. Kompozicija „Šv. Ona“. 1943. Perlojos bažnyčia. *KPC DPIA*, A. Petrašiūno nuotrauka, 2001

Presbiterijos skliautų tapyboje įrašyta graikiška Jėzaus monograma „XP“ ir ankstyvojoje krikščionybėje dažnai prie jos derintos graikiškos raidės „A“ ir „Ω“. Jomis išreiškiama visaapimanti Viešpaties visagalybė: „Štai aš veikiu ateinu atsinešdamas atlygį ir kiekvienam atmokėsiu pagal jo darbus. Aš esu Alfa ir Omega, Pirmasis ir Paskutinis, Pradžia ir Pabaiga“ (Apr 22, 12, 13). Vardaženklių prasmę papildo žvaigždėtame absidės skliaute nutapyta spinduliuojanti visareginti ir globojanti Apvaizdos akis, apsupta penkių Dievo Sostą saugančių ir jį šlovinančių serafimų.

Galima teigti, kad pagrindinė bažnyčios sienų tapybos tema išdėstyta išilgine bažnyčios ašimi nuo prieangio, išplėtotą navos skliautuose ir baigta presbiterijoje. Semantine prasme ji pradeda žemiškuoju nusidėjėlių pasauliu, o baigiama tik serafimams prieinama dieviškąja sfera.

Kitose presbiterijos kompozicijose ikūnytos pamaldumo, globos ir šeimos vertybės kiekviena savaip tik papildo skliautuose išreikštą Dievo meilės idėją. Ant vynuogių motyvo ornamentais išmargintų sienų, virš abiejų zakristijų durų, nutapytos dvi apskritos formos kompozicijos – „Šv. Ona moko Švč. Mergelę Mariją“ (6 pav.) ir „Šv. Juozapas su Vaikeliu Jėzumi“. Presbiterijos arkos apačioje meistriškai nutapytos kitos dvi scenos. Kairėje – priešais krucifiksą besimeldžiantis Lietuvos patronas šv. Kazimieras, aukščiau – karaliačio pamėgtos giesmės pirmosios eilutės: „OMNI DIE / DIC MARIA“. Dešinėje arkos pusėje tarp dviejų neturtėlių figūrų stovi vargšų globėjas šv. Vincentas Paulietis (7 pav.). Kazin ar labdarybės globėjo šlovė lėmė, kad šis Lietuvoje rečiau vaizduojamas šventasis atsirado bažnyčioje; greičiausiai jis nutapytas norint pagerbti Perlojos klebono Vincento Andrulevičiaus patroną.

Presbiterijos arkoje esantis šv. Kazimieras siejasi ir su kita Perlojos bažnyčios sienų tapybos tema – patriotinėmis lietuviybės idėjomis. Tokią šventojo vaiz-

7. Presbiterijos arkos tapyba. Kompozicija „Šv. Vincentas Paulietis“. 1943. Perlojos bažnyčia. *KPC DPIA*, A. Petrašiūno nuotrauka, 2001

davimo prasmę pabrėžia už karaliačio nutapytas Vytis. Lietuviškos heraldikos motyvai įterpti tarp jau aptartas teologines atskleidžiančių tapybos scenų navos skliautuose. Paraminių arkų viršuje, nedideliuose skyduose, nutapyti Lietuvos valstybingu-

mo ženklai: Vytis, Jogailaičių kryžius ir Gediminaičių stulpai.

Tačiau pagrindinis patriotinės temos akcentas – vargonų choro parapeto ir arkos tapyba. Ant parapeto, centre, nutapytas Vytauto Didžiojo portretinis atvaizdas apskritame, paspalvinto sgrafito technika išraižytame laurų vainiko rėme (8 pav.). Abipus rėmo pavaizduotos šešios trispalvės Lietuvos vėliavos, apačioje – himno žodžiai: „LIETUVA, TĖVYNE MŪSŲ, / TU DIDVYRIŲ ŽEME“. Portreto fone įrašyta: „1392 / 1430 / VYTAUTAS / DIDYSIS / FUND. SEN. BAŽN^{35c}“. Šiuo atveju Vytautas su pasididžiumu vaizduojamas kaip pirmosios Perlojos bažnyčios fundatorius. Čia pat fone nutapyta ir senoji (tiesa, XVIII a. statytoji) medinė miestelio bažnyčia. Tačiau Vytautas suvokiamas kartu ir kaip didysis Lietuvos valdovas, charizmatinis tautos didvyris. Greta įrašyti nenustatyto autoriaus eilėraščio ar giesmės žodžiai, kuriais išvedama paralelė tarp vaizdo ir teksto – tarp žemiškojo ir dangiškojo valdovo³⁶: „ANTAI BŪRIAIS BANGUOJA MINIOS, / KARALIAUS KRISTAUS LAUKIA JOS. / JIS ŽENGIA IŠ DANGAUS MĖLYNĖS / PRIKELT ŠVENTOSIOS LIETUVOS.“ ir „LIETUVĄ DIEVAS APVEIZDI IR GINA, / AMŽIAIS SUVARGUSIOS JOS NEAPLEIS,– / ATEIČIAI DVASIOS GALIŪNUS GAMINA, / VESDAMAS JUOS STEBUKLINGAIS KELIAIS.“

Ant vargonų choro arkos lanko apačios raudoname skyde nutapyta trimituojančio šarvuoto riterio pusfigūrė. Greičiausiai ji vaizduoja iš vietos padavimų žinomą legendinį lietuvių kunigaikštį Perlių, Perlojos įkūrėją. Abipus skydo įrašytas šūkis: „UŽ PERLOJĄ / IR VISĄ LIETUVĄ“. Ši pagal heraldikos principus traktuota figūra pabrėžia vietos gyventojų tautines aspiracijas³⁷.

Patriotinės temos plėtojimas Perlojos bažnyčioje sietinas ne tik su karo metais vyravusiomis nuotakomis. Aktyvus Perlojos miestelio gyventojų dalyva-

8. Vargonų choro parapeto tapybos fragmentas. 1943. Perlojos bažnyčia. KPC DPLA, A. Petrašiūno nuotrauka, 2001

vimas nepriklausomybės kovose, pasienio su Lenkijos okupuotu Vilniaus kraštu situacija, matyt, stipriai paveikė lietuvių idėjų raišką bažnyčios sienų tapyboje. Įsidėmėtina, kad tapybos autoriai – greičiausiai lenkakalbiai Vilniaus dailininkai. Kita vertus, domėdamasis senąja Lietuvos daile, ypač Vilniaus krašto, J. Hopenas atsiskleidė ne tik kaip menininkas profesionalas, bet ir kaip ištikimas Lietuvos kultūros puoselėtojas. Tad patriotizmo, Lietuvos istorinės praeities idealizavimo idėjos jam negalėjo būti visai svetimos.

Vargonų choro arkoje įrašytas ir gerai matomas paties autoriaus nuolankus kreipimasis į Dievą bei signatūra lotynų kalba: „DILEXI, DOMINE, / DECOREM / DOMUS / TVAE“ ir „ANNO DOMINI / MCMXLIII / J. H.“^{38c} Bendro sienų tapybos projekto autorius buvo J. Hopenas. Tikėtina, kad ir klebonas V. Andrulevičius galėjo turėti įtakos tapybos ikonografijai. Sunku pasakyti, kurios dalys yra atliktos J. Hopeno, kurios – jo mokinių. J. Hopeno signatūra yra ant „Švč. Mergelės Marijos Vainikavimo“, jo paties greičiausiai tapytos ir kitos skliautų kompozicijos, visos presbiterijos arkoje esančios figūros, tarp jų ir šv. Kazimieras su šv. Vincentu. Gal J. Hopenas yra ir sgrafito technika atliktų dekoru vietų autorius. Jo pagalbininkai, matyt, nutapė simbolius, dalį ornamentikos, abi priangio kompozicijas (jų piešinys neišbaigtas, figūrų judesiai labiau sukaustyti). Abejonių kelia presbiterijos ornamentinė ir figūrinė tapyba. Kadangi J. Hopeno kūryba nėra pakankamai ištirta, visai nežinomi kiti jo mokinių darbai, taip pat nėra duomenų apie bendro darbo Perlojoje organizavimą, tikslios šių kompozicijų autorystės klausimas paliekamas ateičiai.

Bendras sienų tapybos stilius vadintinas neorenesansiniu, jam būdingi ir baroko stilistikos elementai. Išraiškiausiose, pačiam J. Hopenui priskirtinose kompozicijose akivaizdi senųjų renesanso ir baroko meistrų įtaka, pasireiškianti tiksliai, išbaigtu figūrų piešiniu, ieškojimu tobulos, dažniausiai simetrijos principais pagrįstos harmoningos kompozicijos. Daug kur galima išvėgti transformuotus klasikinės tapybos elementus: išlakiose, atleistiškose personažų figūrose, renesansiniuose akanto rėsių ornamentuose. Visgi šv. Kazimierą ar, pavyzdžiui, Nukryžiuotąjį vaizduojančiose kompozicijose juntama ir XX a. pradžioje lenkų dailei būdinga poetiška, secesizuojanti, nors klasikinės dailės principais pagrįsta stilizacija. Lenkų dailės įtaką galime pastebėti ir bendroje Perlojos bažnyčios sienų dekoru koncepcijoje. XX a. pradžioje buvo restauruojamos senosios Krokuvos bažnyčios. Šv. Pranciškaus ar Švč. Mergelės Marijos bažnyčias Krokuvoje puošė geriausi to meto Lenkijos dailininkai. Visas sienas ištisai padengus spalvinga, ryškia polichromija, savitai suderinus gotikos, renesanso ir secesijos stilių elementus čia buvo sukur-

ti nuotaikingi ir išpūdingi sienų tapybos ansambliai. Galbūt šiuos pavyzdžius J. Hopenas išidėmėjo lan-kydamasis ir mokydamasis Krokuvoje ir gana kūrybingai panaudojo dekoruodamas Lietuvos bažnyčią. Nors J. Hopeną būtų galima apkaltinti perdėtu sekimu ar atsilikimu nuo naujausių pasaulinio meno tendencijų, tačiau, kaip rodo paties išsakytas požiūris į savo kūrybą, tokius kūrybinius principus jis puoselėjo sąmoningai. Savo spalvingumu, dekoru elementų įvairove ir aukšta menine kokybe, nuosekliai išplėtota turtinga ikonografinė programa ši tapyba išsiskiria iš kur kas nuosaikiau, dažniau dekoratyviai, trafaretiškai puoštų XX a. Lietuvos bažnyčių. Kūrybiniu užmoju jai galėtų prilygti nebent paties J. Hopeno sienų tapyba Lentvarėje ar XX a. pradžioje K. Imeninskiui priskiriamas darbas Merkinės bažnyčioje³⁹. Galime tik spėlioti, kaip kitokiomis politinėmis ir kultūrinėmis sąlygomis pokariu toliau būtų plėtojęs lietuvių monumentalusis bažnyčių menas ir kiek jį būtų paveikusi konservatyvi, tačiau brandi, vien atsitiktinai susiklosčiusių palankių aplinkybių dėka realizuota karo metų J. Hopeno kūryba.

Gauta 2004 07 14

Nuorodos

- ¹ Anksčiau buvusi Daugų filija, Perlojos parapija įkurta XVIII a. II pusėje, tuomet suresta ir nauja medinė bažnyčia. Ji caro liepimu buvo uždaryta XIX a. II pusėje, o tikintiesiems gražinta tik 1906 metais. 1909 m. patvirtintas mūrinės bažnyčios projektas. 1928 m. jį pakeitus kun. Pr. Cibulsko rūpesčiu buvo imtasi mūrijimo darbų. 1930 m. Kaišiadorių vyskupas Juozas Kukta bažnyčią konsekrovo Švč. Mergelės Marijos ir Šv. Pranciškaus titulu. (Senosios Perlojos bažnyčios klausimu, *Lietuvos aidas*, 1932 birželio 8 (Nr. 129); A. Mušantas, Perlojos „maumedžio“ bažnytelė dėl kurios nugriovimo spaudoje buvo ginčų, *Lietuvos aidas*, 1932 lapkričio 28 (Nr. 271); B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1989, p. 423–427; K. Misius, R. Šinkūnas, *Lietuvos katalikų bažnyčios*, Vilnius, 1993, p. 65; *Lietuvos architektūros istorija*, Vilnius, 2000, t. III, p. 259).
- ² *Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas*, Vilnius, 1973, p. 811; S. Mikėnas, Perlojos bažnyčios dailės kūriniai. Sienų tapyba, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1998, t. II, p. 273.
- ³ I. Korsakaitė, *Gyvybinga grafikos tradicija*, Vilnius, 1971; *XX a. Lietuvos dailės istorija*, Vilnius, 1982, t. 1; 1983 t. 2; J. Umbraso knygoje jis tepaminimas tarp „sulenėjusių“ Vilniaus dailininkų (J. Umbrasas, *Lietuvių tapybos raida*, Vilnius, 1987, p. 90). Trumpą jo biografiją enciklopedijoje pateikė A. Indriulaitis (*Tarybų Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 1986, t. 2, p. 35).
- ⁴ *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*, Vilnius, 1988, t. I, p. 165, 330, 331, 446, 526 ir kt.; Vl. Drėma, *Vilniaus katedros rekonstrukcija 1782–1801 metais*, Vilnius, 1991, p. 250; G. Mickūnaitė, Bizantija ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: įtakos, skoliniai, idėjos, *Vilniaus dailės akademijos darbai*, Vilnius, 2002, t. 25, p. 9–36 ir pan.;
- ⁵ M. Płater-Zyberk, Kitoks Hopenas (iš rankraščio vertė Rūta Janonienė), *Menotyra*, 1994, Nr. 2, p. 99–101.
- ⁶ Jau 6 deš. pasirodė atskiros publikacijos (žr. pilnesnį aprašą: M. Maksymiuk, *Kościół pod wezwaniem Zwiesławiania Najświętszej Marii Panny w Landwarowie pod Wilnem*, Poznań, 2000, s. 9, 37). Nors J. Hopeno pavardė dar neįtraukta į nuo 1971 m. leidžiamą „Lenkų dailininkų žodyną“, jo biografija patalpinta „Lenkijos biografijų žodyne“ (*Polski słownik biograficzny*, Wrocław, 1977, t. 22/3, z. 94, s. 541).
- ⁷ J. Kotłowski, *Wilno w grafice dwudziestolecia międzywojennego. Wystawa w celi Konrada w Wilnie*, Toruń, 1994, s. 29–32; *Kształcenie artystyczne w Wilnie i jego tradycje. Katalog*, Toruń-Vilnius, 1996, s. 111; St. Lorentz, *Album wileńskie*, Warszawa, 1986; ir kt.
- ⁸ M. Maksymiuk, ten pat, s. 37–48.
- ⁹ M. Płater-Zyberk, ten pat, p. 99; *Tarybų Lietuvos enciklopedija*,... p. 35.
- ¹⁰ J. Kotłowski, ten pat, s. 31.
- ¹¹ M. Maksymiuk, ten pat, s. 37.
- ¹² 1938 m. Kaune įkurta komercinė statybos firma buvo stambiausia tokio pobūdžio organizacija Lietuvoje. Nuo įkūrimo jai vadovavo inžinierius Juozas Dačinskas, Vilniaus filialo vadovas buvo inžinierius architektas Edmundas Arbas-Arbačiauskas. Nuo 1943 m. Vilniaus filialui vadovavo Bronius Galinis, E. Arbas-Arbačiauskas buvo pavaduotojas. Karo metais taupumo ir kontrolės sumetimais vokiečių valdžia draudė firmai privatiems poreikiams naudoti medžiagas ir darbo jėgą, tačiau „Statyba“, nepaisydama draudimų ir rizikuodama, vykdavo nelegalius statybos darbus (ten pat, s. 37–38).
- ¹³ Ten pat, s. 40.
- ¹⁴ Ten pat, s. 37.
- ¹⁵ *Perlojos bažnyčios archyvas* (toliau – PBA), sąsiuvinis, [1988 m.], lapai nenumeruoti.
- ¹⁶ PBA, Sutartis tarp Perlojos bažnyčios klebono kun. Vinco Andrulevičiaus ir akcinės bendrovės „Statyba“ Vilniaus skyriaus vadovo inž. Broniaus Galinio, 1943 08 08, lapai nenumeruoti.
- ¹⁷ PBA, ten pat.
- ¹⁸ PBA, Perlojos bažnyčios kasos knyga, [1934–1953], l. 14.
- ¹⁹ Skliauto kompozicijos „Švč. Mergelės Marijos Vainikavimas“ krašte yra įrašas: „JERZY HOPPEN 1943“, lotyniška signatūra – vargonų chore.
- ²⁰ Išidėmėtina, kad iki karo Lietuvos, o ne Lenkijos teritorijoje buvusios, už nepriklausomybę atkakliai kovojusios Perlojos bažnyčioje šis tekstas užrašytas lietuvių kalba, kai tuo tarpu panašus įrašas Lentvario bažnyčioje įrašytas lotyniškai.
- ²¹ PBA, sąsiuvinis, [1988 m.], lapai nenumeruoti.
- ²² Už konsultaciją dėkoju rest. B. Pakštui.
- ²³ Sgrafito ir freskos technikų derinys jau buvo naudotas Lentvario bažnyčioje.
- ²⁴ PBA, Perlojos bažnyčios kasos knyga, [1934–1953], l. 15.
- ²⁵ L. Januškevičiui „už lubose skylių pramušimą ir bažnyčios stogo pataisymą“, E. Sinkevičiui „už paveikslų atnaujinimą Aušros vartų duota apie 1 kg. lašinių ir 100 RM“ (PBA, Perlojos bažnyčios kasos knyga, [1934–1953], l. 16–17).
- ²⁶ Ten pat, l. 17–18.

- ²⁷ Jau pasibaigus didiesiems dekoravimo darbams J. Hopeno padėjėjai atliko keletą papildomų smulkių darbų bažnyčioje ir klebonijoje: gruodžio mėnesį L. Januškevičius ir E. Sinkevičius už klebonijos kambarių dažymą gavo 1425 RM; I. Bagdonavičius už 3 procesijų altorių atnaujinimą – 350 RM; L. Torvirts už paveikslą, katafalko ir kryžiaus, dviejų prieangio kryžių, klausyklos, mensos, zakristijos spintos ir umbrakulio atnaujinimą gavo 1.500 RM; kažkuriam iš dailininkų už šv. Jurgio paveikslą „pataisymą“ sumokėta 40 RM (ten pat, l. 18–19).
- ²⁸ Kryžiaus kelio I stoties kompozicijoje (M. Maksymiuk, ten pat, s. 46).
- ²⁹ Č. Kavaliauskas, *Trumpas teologijos žodynas*, [Vilnius], 1992, p. 238, 242.
- ³⁰ Tokie augalinės renesansinės stilstikos ornamentai labai būdingi J. Hopeno kūrybai. Panašias akanto riestes matome ne tik Lentvario bažnyčioje, bet ir Vilniaus arkikatedros koplyčioje, pastato fasade Vilniuje, Dominikonų gatvėje.
- ³¹ A. Rubšys, *Raktas į Naująjį Testamentą*, Vilnius, 1997, t. 1, p. 162.
- ³² Č. Kavaliauskas, ten pat, p. 196.
- ³³ S. Smilingytė-Žeimienė, Merkinės Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios skliautų puošyba, *Menotyra*, 2002, Nr. 3, p. 18–23; S. Smilingytė-Žeimienė, Jėzaus kulto raiška XX a. I pusės Lietuvos religinėje dailėje, *Menotyra*, 2003, Nr. 3, p. 16–23.
- ³⁴ Labai panašus avinėlis yra ir Lentvario bažnyčios sgrafite, po vargonų choru.
- ³⁵ Pirmoji data nurodo metus, kai Vytautas tapo didžiuoju Lietuvos Kunigaikščiu, antroji – jo mirties metus.
- ³⁶ Už pastabą dėkoju S. Smilingytei-Žeimienei.
- ³⁷ Be jau aptartųjų sienų tapybos kompozicijų, minėtinas vargonų choro arkos priekyje nutapytas šiai pastato vietai pritinkantis angelas su muzikos instrumentais ir įrašyti Dievą garbinti kviečiantys psalmių žodžiai: „ŠLO-

VINKITE JĮ BŪGNAIS / IR CHORŲ MUZIKA, / GABINKITE JĮ STYGŲ, / IR DŪDŲ GARSAIS. / PSL. 150, 4“ ir „GARBINKITE VIEŠPATĮ, / NES JIS YRA GERAS, / APDAINUOKITE JO VARDA / NES JIS SALDUS. / PSL. 134, 3“.

³⁸ „Pamėgau, Viešpatie, Tavo namų puošybą“ ir „Viešpaties metais 1943. J. H.“

³⁹ S. Smilingytė-Žeimienė, Merkinės..., p. 18–23.

Dalia Vasiliūnienė

WALL PAINTING IN THE PERLOJA CHURCH

S u m m a r y

The article provides a short introduction of the wall painting of the Perloja church, a work that has previously been little known in the historiography of art studies. Using the *sgraffito* and *al secco* techniques of decoration, it was finished in 1943 by the famous artist, educator, researcher of old painting and renovator Jurgis Hopenas and co-authors in conjunction with the „Statyba“ company. Among the artists who worked with him were his pupils Leonardas Torvirts, Ona Torvirtienė, Ignas Bagdonavičius, Edvardas Sinkevičius, and Leonardas Januškevičius. Drawing on the story behind the decoration in Lentvaris church, which was executed in 1942–43 by the same group of artists (a subject that has already been discussed in Polish historiography), and on the documents kept in the archives of the Perloja church, the article examines the circumstances under which this wall painting was created. It discusses also the iconographic program of the decor, which consistently expresses the idea of the grace of God in the artistic compositions of the church porch, arches of the nave and transept, and chancel. The main theme is combined with patriotic motifs, which were of obvious relevance in the wartime.